

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

अध्याय दहावा ।

विभूतियोगः ।

नमो विशदबोधविदग्धा । विद्यारविंदप्रबोधा । पराप्रमेयप्रमदा । विलासिया ॥ १ ॥
नमो संसारतमसूर्या । अपरिमितपरमवीर्या । तरुणतरतूर्या । लालनलीला ॥ २ ॥
नमो जगदखिलपालना । मंगळमणिनिधाना । सज्जनवनचंदना । आराध्यलिंगा ॥ ३ ॥
नमो चतुरचित्तचकोरचंद्रा । आत्मानुभवनरेंद्रा । श्रुतिसारसमुद्रा । मन्मथमन्मथा ॥ ४ ॥
नमो सुभावभजनभाजना । भवेभकुंभभंजना । विश्वोद्भवभुवना । श्रीगुरुराया ॥ ५ ॥
तुमचा अनुग्रहो गणेशु । जें दे आपुला सौरसु । तें सारस्वतीं प्रवेशु । बाळकाही आथी ॥ ६ ॥
जी दैविकीं उदार वाचा । जें उद्देशु दे नाभिकाराचा । तें नवरससुधाब्धीचा । थावो लाभे ॥ ७ ॥
जी आपुलिया स्नेहाची वागेश्वरी । जरी मुकेयातें अंगिकारी । तो वाचस्पतीशीं करी । प्रबंधुहोडा ॥ ८ ॥
हें असो दिठी जयावरी झळके । कीं हा पद्मकरु माथां पारुखे । तो जीवचि परि तुके । महेशेंसीं ॥ ९ ॥
एवढें जिये महिमेचें करणें । तें वाचाबळें वानूं मी कवणें । कां सूर्याचिया आंगा उटणें । लागत असे ? ॥ १० ॥
केउता कल्पतरुवरी फुलौरा ? । कायसेनि पाहुणेरु क्षीरसागरा ? । कवणें वासीं कापुरा । सुवासु देवों ? ॥ ११ ॥
चंदनातें कायसेनि चर्चावें । अमृतातें केउतें रांधावें । गगनावरी उभवावें । घडे केवीं ? ॥ १२ ॥
तैसें श्रीगुरूचें महिमान । आकळितें कें असे साधन ? । हें जाणोनि मियां नमन । निवांत केलें ॥ १३ ॥
जरी प्रजेचेनि आथिलेपणें । श्रीगुरूसामर्थ्या रूप करूं म्हणे । तरि तें मोतियां भिंग देणें । तैसें होईल ॥ १४ ॥
कां साडेपंधरया रजतवणी । तैशीं स्तुतींचीं बोलणीं । उगियाचि माथा ठेविजे चरणीं । हेंचि भलें ॥ १५ ॥
मग म्हणितलें जी स्वामी । भलेनि ममत्वे देखिलें तुम्हीं । म्हणौनि कृष्णार्जुनसंगमीं । प्रयागवटु जाहलों ॥ १६ ॥
मागां दूध दे म्हणतलियासाठीं । आघविया क्षीराब्धीची करुनि वाटी । उपमन्यूपुढें धूर्जटी । ठेविली जैसी ॥ १७ ॥
ना तरी वैकुण्ठपीठनायकें । रुसला ध्रुव कवतिकें । बुझाविला देऊनि भातुकें । ध्रुवपदाचें ॥ १८ ॥
तैसी जे ब्रह्मविद्यारावो । सकळ शास्त्रांचा विसंवता ठावो । ते भगवद्गीता वोंविये गावों । ऐसें केलें ॥ १९ ॥
जे बोलणियाचे रानीं हिंडतां । नायकिजे फळलिया अक्षराची वार्ता । परि ते वाचाचि केली कल्पलता । विवेकाची ॥ २० ॥
होती देहबुद्धी एकसरी । ते आनंदभांडारा केली वोवरी । मन गीतार्थसागरीं । जळशयन जालें ॥ २१ ॥
ऐसें एकेक देवांचें करणें । तें अपार बोलों केवीं मी जाणें । तन्ही अनुवादलों धीटपणें । ते उपसाहिजो जी ॥ २२ ॥
आतां आपुलेनि कृपाप्रसादें । मियां भगवद्गीता वोंवीप्रबंधें । पूर्वखंड विनोदें । वाखाणिलें ॥ २३ ॥
प्रथमीं अर्जुनाचा विषादु । दुर्जी बोलिला योगु विशदु । परि सांख्यबुद्धीसि भेदु । दाऊनियां ॥ २४ ॥
तिजीं केवळ कर्म प्रतिष्ठिलें । तेंचि चतुर्थीं ज्ञानेशीं प्रगटिलें । पंचमीं गव्हारिलें । योगतत्त्व ॥ २५ ॥
तेचि षष्ठांमार्जी प्रगट । आसनालागोनि स्पष्ट । जीवात्मभाव एकवट । होती जेणें ॥ २६ ॥
तैसी जे योगस्थिती । आणि योगभ्रष्टां जे गती । तें आघवीचि उपपत्ती । सांगितली षष्ठीं ॥ २७ ॥
तयावरी सप्तमीं । प्रकृतिपरिहार उपक्रमीं । करुनि भजती जे पुरुषोत्तमीं । ते बोलिले चाऱ्ही ॥ २८ ॥

पाठीं सप्तप्रश्नविधि । बोलोनि प्रयाणसमयसिद्धी । एवं सकळ वाक्यावधि । अष्टमाध्यायीं ॥ २९ ॥
मग शब्दब्रह्मी असंख्याकें । जेतुला कांहीं अभिप्राय पिके । तेतुला महाभारतें एकें । लक्षें जोडे ॥ ३० ॥
तिये आघवांचि जें महाभारतीं । तें लाभे कृष्णार्जुनवाचोक्तीं । आणि जो अभिप्रावो सातेशतीं । तो एकलाचि नवमीं ॥ ३१ ॥
म्हणौनि नवमींचिया अभिप्राया । सहसा मुद्रा लावावया । बिहाला मग मी वायां । गर्व कां करूं ? ॥ ३२ ॥
अहो गूळासाखरे मालयाचे । हे बांधे तरी एकाचि रसाचे । परि स्वाद गोडियेचे । आनआन जैसे ॥ ३३ ॥
एक जाणोनियां बोलती । एक ठायें ठावो जाणविती । एक जाणों जातां हारपती । जाणते गुणेशीं ॥ ३४ ॥
हें ऐसें अध्याय गीतेचे । परि अनिर्वाच्यपण नवमाचें । तो अनुवादलों हें तुमचें । सामर्थ्य प्रभू ॥ ३५ ॥
अहो एकाचि शाटी तपिन्नली । एकी सृष्टीवरी सृष्टी केली । एकी पाषाणीं वाऊनि उतरलीं । समुद्रीं कटकें ॥ ३६ ॥
एकी आकाशीं सूर्यातें धरिलें । एकीं चुळींचि सागरातें भरिलें । तैसें मज मुकयाकरवीं बोलविलें । अनिर्वाच्य तुम्हीं ॥ ३७ ॥
परि हें असो एथ ऐसें । राम रावण झुंजिन्नले कैसे । राम रावण जैसे । मीनले समरीं ॥ ३८ ॥
तैसें नवमीं कृष्णाचें बोलणें । तें नवमींचियाचि ऐसें मी म्हणें । या निवाडा तत्त्वज्ञु जाणें । जया गीतार्थु हातीं ॥ ३९ ॥
एवं नवही अध्याय पहिले । मियां मतीसारिखे वाखाणिले । आतां उत्तरखंड उवाडिलें । ग्रंथाचें ऐका ॥ ४० ॥
जेथ विभूति प्रतिविभूती । प्रस्तुत अर्जुना सांगिजेती । ते विदग्धा रसवृत्ती । म्हणिले कथा ॥ ४१ ॥
देशियेचेनि नागरपणें । शांतु शृंगारातें जिणें । तरि ओंविया होती लेणें । साहित्यासि ॥ ४२ ॥
मूळ ग्रंथींचिया संस्कृता । वरि मन्हाठी नीट पढतां । अभिप्राय मानलिया उचिता । कवण भूमी हें न चोजवे ॥ ४३ ॥
जैसें अंगाचेनि सुंदरपणें । लेणिया आंगचि होय लेणें । तेथ अळंकारिलें कवण कवणें । हें निर्वचेना ॥ ४४ ॥
तैसी देशी आणि संस्कृत वाणी । एका भावार्थाच्या सुखासनीं । शोभती आयणी । चोखट आडका ॥ ४५ ॥
उठावलिया भावा रूप । करितां रसवृत्तीचें लागे वडप । चातुर्य म्हणे पडप । जोडलें आम्हां ॥ ४६ ॥
तैसें देशियेचें लावण्य । हिरोनि आणिलें तारुण्य । मग रचिलें अगण्य । गीतातत्त्व ॥ ४७ ॥
जो चराचर परमगुरु । चतुर चित्तचमत्कारु । तो ऐका यादवेश्वरु । बोलता जाहला ॥ ४८ ॥
ज्ञानदेव निवृत्तीचा म्हणे । ऐसें बोलिलें श्रीहरी तेणें । अर्जुना आघवियाची मातु अंतःकरणें । धडौता आहासि ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भूय एव महाबाहो श्रृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥

आम्हीं मागील जें निरूपण केलें । तें तुझें अवधानचि पाहिलें । तव टाचें नव्हें भलें । पुरतें आहे ॥ ५० ॥
घटी थोडेसें उदक घालिजे । तेणें न गळे तरी वरिता भरिजे । ऐसा परिसौनि पाहिलासि तव परिसविजे ।
ऐसेंचि होतसे ॥ ५१ ॥

अवचितयावरी सर्वस्व सांडिजे । मग चोख तरी तोचि भांडारी कीजे । तैसा किरीटी तूं आतां माझें । निजधाम कीं ॥ ५२ ॥
ऐसें अर्जुना येउतें सर्वेश्वरें । पाहोनि बोलिलें अत्यादरें । गिरी देखोनि सुभरें । मेघु जैसा ॥ ५३ ॥
तैसा कृपाळुवांचा रावो । म्हणे आडकें गा महाबाहो । सांगितलाचि अभिप्रावो । सांगेन पुढती ॥ ५४ ॥
पैं प्रतिवर्षीं क्षेत्र पेरिजे । पिकाची जंव जंव वाढी देखिजे । यालागीं नुबगिजे । वाहो करितां ॥ ५५ ॥
पुढतपुढती पुटें देतां । जोडे वानियेची अधिकता । म्हणौनि सोनें पंडुसुता । शोधूंचि आवडे ॥ ५६ ॥
तैसें एथ पार्था । तुज आभार नाहीं सर्वथा । आम्ही आपुलियाचि स्वार्था । बोलों पुढती ॥ ५७ ॥
जैसें बाळका लेवविजे लेणें । तया शृंगारा बाळ काड जाणे ? । परि ते सुखाचे सोहळे भोगणें । माउलिये दिठी ॥ ५८ ॥

तैसें तुझे हित आघवें। जंव जंव कां तुज फावे। तंव तंव आमुचें सुख दुणावे। ऐसें आहे ॥ ५९ ॥
 आतां अर्जुना असो हे विकडी। मज उघड तुझी आवडी। म्हणौनि तृप्तीची सवडी। बोलतां न पडे ॥ ६० ॥
 आम्हां येतुलियाचि कारणें। तेंचि, तें तुजशीं बोलणें। परि असो हें अंतःकरणें। अवधान देई ॥ ६१ ॥
 तरी ऐकें गा सुवर्म। वाक्य माझे, परम। जें अक्षरें लेऊनी परब्रह्म। तुज खेंवासि आलें ॥ ६२ ॥
 परी किरीटी तूं मातें। नेणसी ना निरुतें। तरि तो गा जो मी एथें। तें विश्वचि हें ॥ ६३ ॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।
 अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥

एथ वेद मुके जाहाले। मन पवन पांगुळले। रातीविण मावळले। रविशशी जेथ ॥ ६४ ॥
 अगा उदरीचा गर्भु जैसा। न देखें आपुलिये मातेची वयसा। मी आघवेया देवां तैसा। नेणवे कांहीं ॥ ६५ ॥
 आणि जळचरां उदधीचें मान। मशका नोलांडवेचि गगन। तेवीं महर्षींचें ज्ञान। न देखेचि मातें ॥ ६६ ॥
 मी कवण पां केतुला। कवणाचा कें जाहला। या निरुती करितां बोला। कल्प गेले ॥ ६७ ॥
 कां जे महर्षी आणि या देवां। येरां भूतजातां सर्वां। मी आदि म्हणौनि पांडवा। अवघड जाणतां ॥ ६८ ॥
 उतरलें उदक पर्वत वळघे। जरी झाड वाढत मुळीं लागे। तरी मियां जालेनि जगें। जाणजे मातें ॥ ६९ ॥
 कां गाभेवनें वटु गिवसवे। जरी तरंगीं सागरू सांठवे। कां परमाणूमाजीं सामावे। भूगोलु हा ॥ ७० ॥
 तरी मियां जालिया जीवां। महर्षी अथवा देवां। मातें जाणावया होआवा। अवकाशु गा ॥ ७१ ॥
 ऐसाही जरी विपायें। सांडूनि पुढीले पाये। सर्वेंद्रियांसि होये। पाठिमोरा जो ॥ ७२ ॥
 प्रवर्तलाही वेगीं बहुडे। देह सांडूनि मागलीकडे। महाभूतांचिया चढे। माथयावरी ॥ ७३ ॥

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।
 असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तेथ राहोनि ठायठिके। स्वप्रकाशें चोखें। अजत्व माझे देखे। आपुलिया डोळां ॥ ७४ ॥
 मी आदीसिं परु। सकळलोकमहेश्वरु। ऐसिया मातें जो नरु। यापरी जाणें ॥ ७५ ॥
 तो पाषाणांमाजीं परिसु। जैसा रसाआंतु सिद्धरसु। तैसा मनुष्याआंतु तो अंशु। माझाचि जाण ॥ ७६ ॥
 तें चालतें ज्ञानाचें बिंब। तयाचे अवयव ते सुखाचे कोंभ। येर माणुसपण तें भांब। लौकिक भागु ॥ ७७ ॥
 अगा अवचिता कापुरा-। माजीं सांपडला हिरा। वरी पडिलिया नीरा। न निगे केवीं ॥ ७८ ॥
 तैसा मनुष्यलोकाआंतु। तो जरी जाहला प्राकृतु। तन्ही प्रकृतिदोषाची मातु। नेणेंचि कीं ॥ ७९ ॥
 तो आपसयेंचि सांडिजे पापीं। जैसा जळत चंदनु सर्पीं। तेवीं मातें जाणें तो संकल्पीं। वर्जुनि घापे ॥ ८० ॥
 तेंचि आमूतें कैसें जाणजे। ऐसें कल्पी जरी चित्त तुझे। तरी मी ऐसा हें माझे। भाव ऐकें ॥ ८१ ॥
 जे वेगळालिया भूतीं। सारिखे होऊनि प्रकृती। विखुरले आहेती त्रिजगतीं। आघविये ॥ ८२ ॥

बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।
 सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥

अहिंसा समता तुइष्टास्तपो दानं यशोऽयशः ।
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

तेथ प्रथम जाण बुद्धी । मग ज्ञान जें निरवधी । असंमोह सहनसिद्धी । क्षमा सत्य ॥ ८३ ॥
मग शम दम दोन्ही । सुखदुःख वर्ते जें जनीं । अर्जुना भावाभाव मानीं । भावाचिमार्जी ॥ ८४ ॥
पैं भय आणि निर्भयता । अहिंसा आणि समता । तुइष्टि तप पंडुसुता । दान जें गा ॥ ८५ ॥
अगा यश अपकीर्ती । हे जे भाव सर्वत्र दिसती । ते मजचि पासूनि होती । भूतांचिया ठायीं ॥ ८६ ॥
जैसीं भूतें आहाति सिनानीं । तैसेचि हेही वेगळाले मानीं । एक उपजती माझ्या ज्ञानीं । एक नेणती मातें ॥ ८७ ॥
प्रकाशु आणि कडवसें । हें सूर्याचिस्तव जैसें । प्रकाश उदयीं दिसे । तम अस्तुसीं ॥ ८८ ॥
आणि माझे जाणणें नेणणें । तें तंव भूतांचिया दैवाचें करणें । म्हणौनि भूतीं भावाचें होणें । विषम पडे ॥ ८९ ॥
यापरी माझिया भावीं । हे जीवसृष्टि आहे आघवी । गुंतली असे जाणावी । पंडुकुमरा ॥ ९० ॥
आतां इये सृष्टीचे पालक । जयां आधीन वर्तती लोक । ते अकरा भाव आणिक । सांगेन तुज ॥ ९१ ॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारि मनवस्तथा ।
मद्भवा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥

तरी आघवांचि गुणी वृद्ध । जे महर्षींमार्जी प्रबुद्ध । कश्यपादि प्रसिद्ध । सप्तऋषी ॥ ९२ ॥
आणिकही सांगिजतील । जे कां चौदाआंतुल मुद्दल । स्वायंभू मुख्य वडील । चारी मनु ॥ ९३ ॥
ऐसें हे अकरा । माझ्या मनीं जाहाले धनुर्धरा । सृष्टीचिया व्यापारा- । लागोनियां ॥ ९४ ॥
जें लोकांची व्यवस्था न पडे । जें या त्रिभुवनाचे कांहीं न मांडे । तें महाभूतांचे दळवाडें । अचुंबित असे ॥ ९५ ॥
तेंचि हे जाहाले । मग इहीं लोक केले । तेथ अध्यक्ष रचूनि ठेविले । इहीं जन ॥ ९६ ॥
म्हणौनि अकराही हे राजा । मग येर जग यांचिया प्रजा । एवं विश्वविस्तारु हा माझा । ऐसेंचि जाण ॥ ९७ ॥
पाहें पां आरंभीं बीज एकलें । मग तेंचि विरूढलिया बूड जाहालें । बुडीं कोंभ निघाले । खांदियांचे ॥ ९८ ॥
खांदियांपासूनि अनेका । फुटलिया नाना शाखा । शाखांस्तव देखा । पल्लव पाने ॥ ९९ ॥
पल्लवीं फूल फळ । एवं वृक्षत्व जाहालें सकळ । तें निर्धारितां केवळ । बीजचि आघवें ॥ १०० ॥
तैसे मी एकचि पहिलें । मग मी तेंचि मनातें व्यालें । तेथ सप्तऋषि जाहाले । आणि चारी मनु ॥ १०१ ॥
इहीं लोकपाळ केले । लोकपाळीं विविध लोक सृजिले । लोकांपासूनि निपजले । प्रजाजात ॥ १०२ ॥
ऐसेनि हें विश्व येथें । मीचि विस्तारिलोंसें निरुतें । परी भावाचेनि हातें । माने जया ॥ १०३ ॥

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सोऽविकल्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥

यालागीं सुभद्रापती । हे भाव इया माझिया विभूती । आणि यांचिया व्याप्ती । व्यापिलें जग ॥ १०४ ॥
म्हणौनि गा यापरी । ब्रह्मादिपिपीलिकावरी । मीवांचूनि दुसरी । गोठी नाहीं ॥ १०५ ॥
ऐसें जाणे जो साचें । तया चेडरें जाहालें ज्ञानाचें । म्हणौनि उत्तमाधम भेदाचें । दुःस्वप्न न देखे ॥ १०६ ॥

मी माझिया विभूती । विभूती अधिष्ठिलिया व्यक्ती । हें आघवें योगप्रतीती । एकचि मानी ॥ १०७ ॥
 म्हणौनि निःशंकें येणें महायोगें । मज मीनला मनाचेनि आंगें । एथ संशय करणें न लगे । तो त्रिशुद्धी जाहला ॥ १०८ ॥
 कां जे ऐसें किरीटी । मातें भजे जो अभेदा दिठी । तयाचिये भजनाचे नाटीं । सूती मज ॥ १०९ ॥
 म्हणौनि अभेदें जो भक्तियोगु । तेथ शंका नाही नये खंगु । करितां ठेला तरी चांगु । तें सांगितलें षष्ठी ॥ ११० ॥
 तोचि अभेदु कैसा । हें जाणावया मानसा । साद जाली तरी परियेसा । बोलिजेल ॥ १११ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।
 इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

तरि मीचि एक सर्वां । या जगा जन्म पांडवा । आणि मजचिपासूनि आघवा । निर्वाहो यांचा ॥ ११२ ॥
 कल्लोळमाळा अनेगा । जन्म जळींचि पै गा । आणि तयां जळचि आश्रयो तरंगा । जीवनही जळ ॥ ११३ ॥
 ऐसें आघवाचि ठायीं । तया जळचि जेवीं पाहीं । तैसा मीवांचूनि नाही । विश्वीं इये ॥ ११४ ॥
 ऐसिया व्यापका मातें । मानूनि जे भजती भलतेथें । परि साचोकारें उदितें । प्रेमभावे ॥ ११५ ॥
 देश काळ वर्तमान । आघवें मजसीं करुनि अभिन्न । जैसा वायु होऊन गगन । गगनींचि विचरे ॥ ११६ ॥
 ऐसेनि जे निजज्ञानी । खेळत सुखें त्रिभुवनीं । जगदूपा मनीं । सांठऊनि मातें ॥ ११७ ॥
 जें जें भेटे भूत । तें तें मानिजे भगवंत । हा भक्तियोगु निश्चित । जाण माझा ॥ ११८ ॥

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।
 कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

चित्तें मीचि जाहाले । मियांचि प्राणें धाले । जीवों मरों विसरले । बोधाचिया भुली ॥ ११९ ॥
 मग तया बोधाचेनि माजे । नाचती संवादसुखाचीं भोजें । आतां एकमेकां घेपे दीजे । बोधचि वरी ॥ १२० ॥
 जैशीं जवळकेंचीं सरोवरें । उचंबळलिया कालवती परस्परें । मग तरंगासि धवळारें । तरंगचि होती ॥ १२१ ॥
 तैसी येरयेरांचिये मिळणी । पडत आनंदकल्लोळांची वेणी । तेथ बोध बोधाचीं लेणीं । बोधेचि मिरवी ॥ १२२ ॥
 जैसें सूर्यें सूर्यातें वोवाळिलें । कीं चंद्रें चंद्रम्या क्षेम दिधलें । ना तरी सरिसेनि पाडें मीनले । दोनी वोघ ॥ १२३ ॥
 तैसें प्रयाग होत सामरस्याचें । वरी वोसाण तरत सात्त्विकाचें । ते संवादचतुष्पथींचे । गणेश जाहले ॥ १२४ ॥
 तेव्हां तया महासुखाचेनि भरें । धांवोनि देहाचिये गांवाबाहेरें । मियां धाले तेणें उद्गारें । लागती गाजों ॥ १२५ ॥
 पै गुरुशिष्यांचिया एकांतीं । जे अक्षरा एकाची वदंती । ते मेघाचियापरी त्रिजगतीं । गर्जती सैघ ॥ १२६ ॥
 जैसी कमळकळिका जालेपणें । हृदयींचिया मकरंदातें राखों नेणें । दे राया रंका पारणें । आमोदाचें ॥ १२७ ॥
 तैसेंचि मातें विश्वीं कथित । कथितेनि तोषें कथूं विसरत । मग तया विसरामाजीं विरत । आंगें जीवें ॥ १२८ ॥
 ऐसें प्रेमाचेनि बहुवसपणें । नाही राती दिवो जाणणें । केलें माझें सुख अव्यंगवाणें । आपणपेयां जिहीं ॥ १२९ ॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।
 ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १० ॥

तयां मग जें आम्ही कांहीं । द्यावें अर्जुना पाहीं । ते ठायींचीच तिहीं । घेतली सेल ॥ १३० ॥

कां जे ते जिया वाटा । निगाले गा सुभटा । ते सोय पाहोनि अक्हांटा । स्वर्गापवर्ग ॥ १३१ ॥
 म्हणौनि तिहीं जें प्रेम धरिलें । तेंचि आमूचें देणें उपाइलें । परि आम्हीं देयावें हेंहि केलें । तिहींची म्हणिपे ॥ १३२ ॥
 आतां यावरी येतुलें घडे । जें तेंचि सुख आगळें वाडें । आणि काळाची दृष्टि न पडे । हें आम्हां करणें ॥ १३३ ॥
 लळेयाचिया बाळका किरीटी । गवसणी करुनि स्नेहाचिया दिठी । जैसी खेळतां पाटोपाटी । माउली धावे ॥ १३४ ॥
 तें जो जो खेळ दावी । तो तो पुढें सोनयाचा करुनि ठेवी । तैसी उपास्तीची पदवी । पोषित मी जायें ॥ १३५ ॥
 जिये पदवीचेनि पोषकें । ते मातें पावती यथासुखें । हे पाळती मज विशेखें । आवडे करूं ॥ १३६ ॥
 पै गा भक्तासि माझें कोड । मज तयाचे अनन्यगतीची चाड । कां जे प्रेमळांचें सांकड । आमूचिया घरीं ॥ १३७ ॥
 पाहें पां स्वर्ग मोक्ष उपाइले । दोन्ही मार्ग तयाचिये वाहणी केले । आम्हीं आंगही शेखीं वेंचिलें । लक्ष्मयेसी ॥ १३८ ॥
 परि आपणपेंवीण जें एक । तें तैसेंचि सुख साजुक । सप्रेमळालागीं देख । ठेविलें जतन ॥ १३९ ॥
 हा ठायवरी किरीटी । आम्ही प्रेमळु घेवों आपणयासाठीं । या बोलीं बोलिजत गोष्टी । तैसिया नव्हती गा ॥ १४० ॥

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

म्हणौनि मज आत्मयाचा भावो । जिहीं जियावया केला ठावो । एक मीवांचूनि वावो । येर मानिलें जिहीं ॥ १४१ ॥
 तयां तत्त्वज्ञां चोखटां । दिवी पोतासाची सुभटा । मग मीचि होऊनि दिवटा । पुढां पुढां चालें ॥ १४२ ॥
 अज्ञानाचिये राती- । माजीं तमाचि मिळणी दाटती । ते नाशूनि घालीं परौती । तयां करीं नित्योदयो ॥ १४३ ॥
 ऐसें प्रेमळाचेनि प्रियोत्तमें । बोलिलें जेथ पुरुषोत्तमें । तेथ अर्जुन मनोधर्में । निवालों म्हणतसे ॥ १४४ ॥
 हां हो जी अवधारा । भला केरु फेडिला संसारा । जाहलों जननीजठरजोहरा- । वेगळा प्रभू ॥ १४५ ॥
 जी जन्मलेपण आपुलें । हें आजि मियां डोळां देखिलें । जीवित हातां चढलें । आवडतसें ॥ १४६ ॥
 आजि आयुष्या उजवण जाहली । माझिया दैवा दशा उदयली । जे वाक्यकृपा लाधली । दैविकेनि मुखें ॥ १४७ ॥
 आतां येणें वचन तेजाकारें । फिटलें आंतील बाहेरील आंधारें । म्हणौनि देखतसें साचोकारें । स्वरूप तुझें ॥ १४८ ॥

अर्जुन उवाच ।

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

तरी होसी गा तूं परब्रह्म । जें या महाभूतां विसंवतें धाम । पवित्र तूं परम । जगन्नाथा ॥ १४९ ॥
 तूं परम दैवत तिहीं देवां । तूं पुरुष जी पंचविसावा । दिव्य तूं प्रकृतिभावा- । पैलीकडील ॥ १५० ॥
 अनादिसिद्ध तूं स्वामी । जो नाकळिजसी जन्मधर्मी । तो तूं हें आम्ही । जाणितलें आतां ॥ १५१ ॥
 तूं या कालत्रयासि सूत्री । तूं जीवकळेची अधिष्ठात्री । तूं ब्रह्मकटाहधात्री । हें कळलें फुडें ॥ ५२ ॥

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिनारदस्तथा ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १३ ॥

पै आणिकही एक परी । इये प्रतीतीची येतसे थोरी । जे मागें ऐसेंचि ऋषीश्वरीं । सांगितलें तूंतें ॥ १५३ ॥

परि तया सांगितलियाचें साचपण । हें आतां माझे देखतसे अंतःकरण । जे कृपा केली आपण । म्हणौनि देवा ॥ १५४ ॥
 एन्हवीं नारदु अखंड जवळां ये । तोही ऐसेंचि वचनीं गाये । परि अर्थ न बुजोनि ठाये । गीतसुखचि ऐकों ॥ १५५ ॥
 जी आंधळेयांच्या गांवीं । आपणपें प्रगटलें रवी । तरी तिहीं वोटपलीचि घ्यावी । वांचूनि प्रकाशु कैचा ? ॥ १५६ ॥
 परि देवर्षि अध्यात्म गातां । आहाच रागांगेंसीं जे मधुरता । तेचि फावे येर चित्ता । नलगेचि कांहीं ॥ १५७ ॥
 पै असिता देवलाचेनि मुखें । मी एवंविधा तूतें आइकें । परी तैं बुद्धि विषयविखें । धारिली होती ॥ १५८ ॥
 विषयविषाचा पडिपाडू । गोड परमार्थु लागे कडू । कडू विषय तो गोडू । जीवासी जाहला ॥ १५९ ॥
 आणि हें आणिकांचें काय सांगावें । राउळा आपणचि येऊनि व्यासदेवें । तुझे स्वरूप आघवें । सर्वदा सांगिजे ॥ १६० ॥
 परि तो अंधारीं चिंतामणि देखिला । जेवीं नव्हे या बुद्धी उपेक्षिला । पाठीं दिनोदयीं वोळखिला । होय म्हणौनि ॥ १६१ ॥
 तैसीं व्यासादिकांचीं बोलणीं । तिया मजपाशीं चिद्रत्नांचिया खाणी । परि उपेक्षिल्या जात होतीया तरणी ।
 तुजवीण कृष्णा ॥ १६२ ॥

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।
 न हि ते भगवन्व्यक्तं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

ते आतां वाक्यसूर्यकर तुझे फांकले । आणि ऋषीं मार्ग होते जे कथिले । तयां आघवियांचेंचि फिटलें । अनोळखपण ॥ १६३ ॥
 जी ज्ञानाचें बीज तयांचे बोल । माजीं हृदयभूमिके पडिले सखोल । वरि इये कृपेची जाहाली वोल ।

म्हणौनि संवाद फळेंशीं उठलें ॥ १६४ ॥

अहो नारदादिकां संतां । त्यांचिया उक्तिरूप सरितां । महोदधीं जाहलो अनंता । संवादसुखाचा ॥ १६५ ॥
 प्रभु आघवेनि येणें जन्में । जियें पुण्यें केलीं मियां उत्तमें । तयांचीं न ठकतीचि अंगीं कामें । सदगुरु तुवां ॥ १६६ ॥
 एन्हवीं वडिलवडिलांचेनि मुखें । मी सदां तूतें कानीं आइकें । परि कृपा न कीजेचि तुवां ऐकें । तंव नेणवेचि कांहीं ॥ १६७ ॥
 म्हणौनि भाग्य जें सानुकूळ । जालिया केले उद्यम सदां सफळ । तैसें श्रुताधीत सकळ । गुरुकृपा साच ॥ १६८ ॥
 जी बनकरु झाडें सिंपी जीवेंसाटीं । पाडूनि जन्में काढी आटी । परि फळेंसी तेंचि भेटी । जें वसंतु पावे ॥ १६९ ॥
 अहो विषमा जें वोहट पडे । तें मधुर तें मधुर आवडे । पै रसायनें तें गोडें । जें आरोग्य देही ॥ १७० ॥
 कां इंद्रियें वाचा प्राण । यां जालियांचे तेंचि सार्थकपण । जें चैतन्य येऊनि आपण । संचरे माजीं ॥ १७१ ॥
 तैसें शब्दजात आलोडिलें । अथवा योगादिक जें अभ्यासिलें । तें तेंचि म्हणों ये आपुलें । जें सानुकूल श्रीगुरु ॥ १७२ ॥
 ऐसिये जालिये प्रतीतीचेनि माजें । अर्जुन निश्चयाचि नाचतुसें भोजें । तेवींचि म्हणे देवा तुझे । वाक्य मज मानलें ॥ १७३ ॥
 तरि साचचि हें कैवल्यपती । मज त्रिशुद्धी आली प्रतीती । जे तूं देवदानवांचिये मती- । जोगा नव्हसी ॥ १७४ ॥
 तुझे वाक्य व्यक्ती न येतां देवा । जो आपुलिया जाणे जाणिवा । तो कहींचि नोहे हें मद्भावा । भरंवसेनि आलें ॥ १७५ ॥

स्वयमेवाऽऽत्मनाऽऽत्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।
 भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥

एथ आपुलें वाढपण जैसें । आपणचि जाणिजे आकाशें । कां मी येतुली घनवट ऐसें । पृथ्वीचि जाणे ॥ १७६ ॥
 तैसा आपुलिये सर्वशक्ती । तुज तूंचि जाणसी लक्ष्मीपती । येर वेदादिक मती । मिरवती वायां ॥ १७७ ॥
 हां गा मनातें मागां सांडावें । पवनातें वावीं मवावें । आदिशून्य तरोनि जावें । केउतें बाहीं ॥ १७८ ॥
 तैसें हें तुझे जाणणें आहे । म्हणौनि कोणाही ठाउकें नोहे । आतां तुझे ज्ञान होये । तुजचिजोगें ॥ १७९ ॥

जी आपणयातें तूंचि जाणसी। आणिकातें सांगावयाही समर्थ होसी। तरी आतां एक वेळ घाम पुसीं।

आर्तीचिये निडळींचा ॥ १८० ॥

हें आइकिलें कीं भूतभावना। त्रिभुवनगजपंचानना। सकळदेवदेवतार्चना। जगन्नायका ॥ १८१ ॥

जरी थोरी तुझी पाहात आहों। तरी पासीं उभे ठाकावयाही योग्य नोहों। या शोच्यता जरी विनवूं विहों।

तरी आन उपायो नाही ॥ १८२ ॥

भरले समुद्र सरिता चहूंकडे। परि ते बापियासि कोरडे। कां जें मेघौनि थेंबुटा पडे। तें पाणी कीं तया ॥ ८३ ॥

तैसे श्रीगुरु सर्वत्र आथी। परि कृष्णा आम्हां तूंचि गती। हें असो मजप्रती। विभूती सांगें ॥ १८४ ॥

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

याभिर्विभूतिलोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

जी तुझिया विभूती आघविया। परि व्यापिती शक्ति दिव्या जिया। तिया आपुलिया दावाविया। आपण मज ॥ १८५ ॥

जिहीं विभूती ययां समस्तां। लोकांतें व्यापूनि आहासी अनंता। तिया प्रधाना नामांकिता। प्रगटा करीं ॥ १८६ ॥

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।

केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥

जी कैसें मियां जाणावें। काय जाणोनि सदा चिंतावें। जरी तूंचि म्हणों आघवें। तरि चिंतनचि न घडे ॥ १८७ ॥

म्हणौनि मागां भाव जैसे। आपुले सांगितले तुवां उद्देशें। आतां विस्तारोनि तैसे। एक वेळ बोलें ॥ १८८ ॥

जया जया भावाचिया ठायीं। तूंतें चिंतितां मज सायासु नाहीं। तो विवळ करूनि देई। योगु आपुला ॥ १८९ ॥

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

भूयः कथय तृप्तिर्हि श्रृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १८ ॥

आणि पुसलिया जिया विभूती। त्याही बोलाविया भूतपती। येथ म्हणसी जरी पुढती। काय सांगों ? ॥ १९० ॥

तरी हा भाव मना। झणें जाय हो जनार्दना। पै प्राकृताही अमृतपाना। ना न म्हणवे जेवीं ॥ १९१ ॥

जे काळकूटाचें सहोदर। जें मृत्यूभेणें प्याले अमर। तरि दिहाचे पुरंदर। चौदा जाती ॥ १९२ ॥

ऐसा कवण एक क्षीराब्धीचा रसु। जया वायांचि अमृतपणाचा आभासु। तयाचाही मीठांशु। जे पुरे म्हणों नेदी ॥ १९३ ॥

तया पाबळ्याही येतुलेवरी। गोडियेचि आथि थोरी। मग हें तंव अवधारीं। परमामृत साचें ॥ १९४ ॥

जें मंदराचळु न ढाळितां। क्षीरसागरु न डहुळितां। अनादि स्वभावता। आइतें आहे ॥ १९५ ॥

जें द्रव ना नव्हे बद्ध। जेथ नेणजती रस गंध। जें भलतयांही सिद्ध। आठवलेंचि फावे ॥ १९६ ॥

जयाची गोठीचि ऐकतखेंवो। आघवा संसारु होय वावो। बळिया नित्यता लागे येवों। आपणपेंया ॥ १९७ ॥

जन्ममृत्यूची भाख। हारपोनि जाय निःशेख। आंत बाहेरी महासुख। वाढोंचि लागे ॥ १९८ ॥

मग दैवगत्या जरी सेविजे। तरी तें आपणचि होऊनि ठाकिजे। तें तुज देतां चित्त माझें। पुरें म्हणों न शके ॥ २०० ॥

तुझें नामचि आम्हां आवडे। वरि भेटी होय आणि जवळिक जोडे। पाठीं गोठी सांगसी सुरवाडें। आनंदाचेनी ॥ २०० ॥

आतां हें सुख कायिसयासारिखें। कांहीं निर्वचेना मज परितोखें। तरि येतुलें जाणें जे येणें मुखें। पुनरुक्तही हो ॥ २०१ ॥

हां गा सूर्य काय शिळा ? । अग्नि म्हणों येत आहे वोंविळा ? । कां नित्य वाहातया गंगाजळा । पारसेपण असे ? ॥ २०२ ॥
तुंवा स्वमुखें जें बोलिलें । हें आम्हीं नादासि रूप देखिलें । आजि चंदनतरुचीं फुलें । तुरंबीत आहों मां ॥ २०३ ॥
तया पार्थाचिया बोला । सर्वांगें श्रीकृष्ण डोलला । म्हणे भक्तिज्ञानासि जाहला । आगरु हा ॥ २०४ ॥
ऐसा पतिकराचिया तोषा आंतु । प्रेमाचा वेगु उचंबळतु । सायासें सांवरुनि अनंतु । काय बोले ॥ २०५ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥

या चित्राचे निरुपण ऐका

मी पितामहाचा पिता । हें आठवितांही नाठवे चित्ता । कीं म्हणतसे बा पंडुसुता । भलें केलें ॥ २०६ ॥
अर्जुनातें बा म्हणे एथ कांहीं । आम्हां विस्मो करावया कारण नाही । आंगें तो लेंकरूं काई । नव्हेचि नंदाचें ? ॥ २०७ ॥
परि प्रस्तुत ऐसें असो । हें करवी आवडीचा अतिसो । मग म्हणे आइकें सांगतसों । धनुर्धरा ॥ २०८ ॥
तरी तुवां पुसलिया विभूती । तयांचें अपारपण सुभद्रापती । ज्या माझियाचि परि माझिये मती । आकळती ना ॥ २०९ ॥
आंगीचिया रोमा किती । ज्याचिया तयासि न गणवती । तैसिया माझिया विभूती । असंख्य मज ॥ २१० ॥
एहवीं तरी मी कैसा केवढा । म्हणौनि आपणपयांही नव्हेचि फुडा । यालागीं प्रधाना जिया रूढा । तिया आइकें ॥ २११ ॥
जिया जाणतलियासाठीं । आघवीया जाणवतील किरीटी । जैसें बीज आलिया मुठीं । तरुचि आला होय ॥ २१२ ॥
कां उद्यान हाता चढिल्लें । तरी आपैसी सांपडलीं फळें फुलें । तेवीं देखिलिया जिया देखवलें । विश्व सकळ ॥ २१३ ॥
एहवीं साचचि गा धनुर्धरा । नाही शेवटु माझिया विस्तारा । पै गगना ऐशिया अपारा । मजमाजीं लपणें ॥ २१४ ॥

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च ॥ २० ॥

आइकें कुटिलालकमस्तका । धनुर्वेदत्र्यंबका । मी आत्मा असें एकैका । भूतमात्राच्या ठायीं ॥ २१५ ॥
आंतुलीकडे मीचि यांचे अंतःकरणीं । भूतांबाहेरी माझीच गंवसणी । आदि मी निर्वाणीं । मध्यही मीचि ॥ २१६ ॥
जैसें मेघां या तळीं वरी । एक आकाशचि आंत बाहेरी । आणि आकाशीचि जाले अवधारी । असणेंही आकाशीं ॥ २१७ ॥
पाठीं लया जे वेळीं जाती । ते वेळीं आकाशचि होऊनि ठाती । तेवीं आदि स्थिती गती । भूतांसि मी ॥ २१८ ॥
ऐसें बहुवस आणि व्यापकपण । माझें विभूतियोगें जाण । तरी जीवचि करुनि श्रवण । आइकोनि आइक ॥ २१९ ॥
याहीवरी त्या विभूती । सांगणें ठेलें सुभद्रापती । सांगेन म्हणितलें तुजप्रती । त्या प्रधाना आइकें ॥ २२० ॥

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥

हें बोलोनि तो कृपावंतु । म्हणे विष्णु मी आदित्यांआंतु । रवी मी रश्मिवंतु । सुप्रभांमाजीं ॥ २२१ ॥
मरुद्गणांच्या वर्गीं । मरीचि म्हणे मी शारङ्गी । चंद्रु मी गगनरंगीं । तारांमाजीं ॥ २२२ ॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥

वेदांआंतु सामवेदु । तो मी म्हणे गोविंदु । देवांमाजी मरुदबंधु । महेंद्रु तो मी ॥ २२३ ॥
इंद्रियांमाजी अकरावें । मन तें मी हें जाणावें । भूतांमाजी स्वभावे । चेतना ते मी ॥ २२४ ॥

रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।
वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥

अशेषांही रुद्रांमाझारी । शंकर जो मदनारी । तो मी येथ न धरी । भ्रांति कांहीं ॥ २२५ ॥
यक्षरक्षोगणांआंतु । शंभूचा सखा जो धनवंतु । तो कुबेरु मी हें अनंतु । म्हणता जाहला ॥ २२६ ॥
मग आठांही वसूमाझारी । पावकु तो मी अवधारी । शिखराथिलियां सर्वोपरी । मेरु तो मी ॥ २२७ ॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।
यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

जो स्वर्गसिंहासना सावावो । सर्वज्ञते आदीचा ठावो । तो पुरोहितांमाजी रावो । बृहस्पती मी ॥ २२८ ॥
त्रिभुवनींचिया सेनापती- । आंत स्कंदु तो मी महामती । जो हरवीर्ये अग्निसंगती । कृत्तिकाआंतु जाहला ॥ २२९ ॥
सकळिकां सरोवरांसी । माजी समुद्र तो मी जळराशी । महर्षीआंतु तपोराशी । भृगु तो मी ॥ २३० ॥
अशेषांही वाचा- । माजी नटनाच सत्याचा । तें अक्षर एक मी वैकुंठीचा । वेल्हाळु म्हणे ॥ २३१ ॥
समस्तांही यज्ञांच्या पैकी । जपयज्ञु तो मी ये लोकी । जो कर्मत्यागे प्रणवादिकी । निफजविजे ॥ २३२ ॥
नामजपयज्ञु तो परम । बाधूं न शके स्नानादि कर्म । नामें पावन धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदार्थें ॥ २३३ ॥
स्थावरां गिरीआंतु । पुण्यपुंज जो हिमवंतु । तो मी म्हणे कांतु । लक्ष्मयेचा ॥ २३४ ॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६ ॥
उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥

कल्पद्रुम हन पारिजातु । गुणें चंदनुही वाड विख्यातु । तरि ययां वृक्षजातांआंतु । अश्वत्थु तो मी ॥ २३५ ॥
देवऋषींआंतु पांडवा । नारदु तो मी जाणावा । चित्ररथु मी गंधर्वा । सकळिकांमाजी ॥ २३६ ॥
ययां अशेषांही सिद्धां- । माजी कपिलाचार्यु मी प्रबुद्धा । तुरंगजातां प्रसिद्धां- । आंत उच्चैःश्रवा मी ॥ २३७ ॥

राजभूषण गजांआंतु । अर्जुना मी गा ऐरावतु । पयोराशी सुरमथितु । अमृतांशु तो मी ॥ २३८ ॥
ययां नरांमार्जी राजा । तो विभूतिविशेष माझा । जयातें सकळ लोक प्रजा । होऊनि सेविती ॥ २३९ ॥

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।
पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥

पैं आघवेयां हातियेरां- । आंत वज्र तें मी धनुर्धरा । जें शतमखोत्तीर्णकरा । आरूढोनि असे ॥ २४० ॥
धेनूंमध्ये कामधेनु । तें मी म्हणे विश्वक्सेनु । जन्मवितयाआंत मदनु । तो मी जाणें ॥ २४१ ॥
सर्पकुळाआंत अधिष्ठाता । वासुकी गा मी कुंतीसुता । नागांमार्जी समस्तां । अनंतु तो मी ॥ २४२ ॥
अगा यादसांआंतु । जो पश्चिम प्रमदेचा कांतु । तो वरुण मी हें अनंतु । सांगत असे ॥ २४३ ॥
आणि पितृगणां समस्तां- । मार्जी अर्यमा जो पितृदेवता । तो मी हें तत्त्वता । बोलत आहे ॥ २४४ ॥
जगाचीं शुभाशुभें लिहिती । प्राण्यांच्या मानसांचा झाडा वेती । मग केलियानुरूप होती । भोगनियम जे ॥ २४५ ॥
तयां नियमितयांमार्जी यमु । जो कर्मसाक्षी धर्मु । तो मी म्हणे आत्मारामु । रमापती ॥ २४६ ॥

प्रल्हादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।
मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥

अगा दैत्यांचिया कुळीं । प्रल्हादु तो मी न्याहाळीं । म्हणौनि दैत्यभावादि मेळीं । लिपेचि ना ॥ २४७ ॥
पैं कळितयांमार्जी महाकाळु । तो मी म्हणे गोपाळु । श्वापदांमार्जी शार्दूलु । तो मी जाण ॥ २४८ ॥
पक्षिजातिमाझारीं । गरुड तो मी अवधारीं । यालागीं जो पाठीवरी । वाहों शके मातें ॥ २४९ ॥

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जान्हवी ॥ ३१ ॥

पृथ्वीचिया पैसारा- । मार्जी घडीं न लगतां धनुर्धरा । एकेचि उडुणें सातांहि सागरां । प्रदक्षिणा कीजे ॥ २५० ॥
तयां वहिलियां गतिमंतां- । आंत पवनु तो मी पंडुसुता । शस्त्रधरां समस्तां- । मार्जी श्रीराम तो मी ॥ २५१ ॥
जेणें सांकडलिया धर्माचें कैवारें । आपणपयां धनुष्य करुनि दुसरें । विजयलक्ष्मिये एक मोहरें । केलें त्रेतीं ॥ २५२ ॥
पाठीं उभे ठाकूनि सुवेळीं । प्रतापलकेश्वराचीं सिसाळीं । गगनीं उदो म्हणतया हस्तबळीं । दिधली भूतां ॥ २५३ ॥
जेणें देवांचा मानु गिंवसिला । धर्मासि जीर्णोद्धारु केला । सूर्यवंशीं उदेला । सूर्य जो कां ॥ २५४ ॥
तो हातियेरुपरजितया आंतु । रामचंद्र मी जानकीकांतु । मकर मी पुच्छवंतु । जळचरांमार्जी ॥ २५५ ॥
पैं समस्तांही वोघां- । मध्यें जे भगीरथें आणितां गंगा । जन्हूनें गिळिली मग जंघा । फाडूनि दिधली ॥ २५६ ॥
ते त्रिभूवनैकसरिता । जान्हवी मी पंडुसुता । जळप्रवाहां समस्तां- । माझारीं जाणें ॥ २५७ ॥

ऐसेनि वेगळालां सृष्टीपैकीं । विभूती नाम सूतां एकेकीं । सगळेन जन्मसहस्रें अवलोकीं । अर्ध्या नव्हती ॥ २५८ ॥

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।
अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

जैसीं अवधींचि नक्षत्रें वेंचारीं । ऐसी चाड उपजेल जैं जीवीं । तैं गगनाची बांधावी । लोथ जेवीं ॥ २५९ ॥
कां पृथ्वीये परमाणूंचा उगाणा घ्यावा । तरि भूगोलुचि काखे सुवावा । तैसा विस्तारु माझा पहावा । तरि जाणावें मातें ॥ २६० ॥
जैसैं शाखांसी फूल फळ । एकिहेळां वेटाळूं म्हणिजे सकळ । तरी उपडूनियां मूळ । जेवीं हातीं घेपे ॥ २६१ ॥
तेवीं माझें विभूतिविशेष । जरी जाणों पाहिजेती अशेष । तरी स्वरूप एक निर्दोष । जाणिजे माझें ॥ २६२ ॥
एहवीं वेगळालिया विभूती । कायि एक परिससी किती । म्हणौनि एकिहेळां महामती । सर्व मी जाण ॥ २६३ ॥
मी आघवियेचि सृष्टी । आदिमध्यांतीं किरीटी । ओतप्रोत पटीं । तंतु जेवीं ॥ २६४ ॥
ऐसिया व्यापका मातें जैं जाणावें । तैं विभूतिभेदें काय करावें । परि हे तुझी योग्यता नव्हे । म्हणौनि असो ॥ २६५ ॥
कां जे तुवां पुसिलिया विभूती । म्हणौनि तिया आईक सुभद्रापती । तरी विद्यांमाजीं प्रस्तुतीं । अध्यात्मविद्या ते मी ॥ २६६ ॥
अगा बोलतयांचिया ठायीं । वादु तो मी पाहीं । जो सकलशास्त्रसंमतें कहीं । सरेचिना ॥ २६७ ॥
जो निर्वचूं जातां वाढे । आइकतयां उत्प्रेक्षे सळु चढे । जयावरी बोलतयांचीं गोडें । बोलणीं होतीं ॥ २६८ ॥
ऐसा प्रतिपादनामाजीं वादु । तो मी म्हणे गोविंदु । अक्षरांमाजीं विशदु । अकारु तो मी ॥ २६९ ॥
पैं गा समासांमाझारीं । द्वंद्व तो मी अवधारीं । मशकालागोनि ब्रह्मावेरीं । ग्रासिता तो मी ॥ २७० ॥
मेरुमंदरादिकीं सर्वीं । सहित पृथ्वीतें विरवी । जो एकार्णवातेंही जिरवी । जेथिंचा तेथ ॥ २७१ ॥
जो प्रळयतेजा देत मिठी । सगळिया पवनातें गिळी किरीटी । आकाश जयाचिया पोटीं । सामावलें ॥ २७२ ॥
ऐसा अपार जो काळु । तो मी म्हणे लक्ष्मीलीळु । मग पुढती सृष्टीचा मेळु । सृजिता तो मी ॥ २७३ ॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।
कीर्तिः श्रीवाक् च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥

आणि सृजिलिया भूतातें मीचि धरीं । सकळां जीवनही मीचि अवधारीं । शेखीं सर्वातें या संहारीं ।
तेव्हां मृत्युही मीचि ॥ २७४ ॥

आतां स्त्रीगणांच्या पैकीं । माझिया विभूती सात आणिकी । तिया एक कवतिकीं । सांगिजतील ॥ २७५ ॥
तरी नित्य नवी जे कीर्तिं । अर्जुना ते माझी मूर्तीं । आणि औदार्येंसी जे संपत्ती । तेही मीचि जाणें ॥ २७६ ॥
आणि ते गा मी वाचा । जे सुखासनीं न्यायाचा । आरूढोनि विवेकाचा । मार्गीं चाले ॥ २७७ ॥
देखिलेनि पदार्थें । जे आठवूनि दे मातें । ते स्मृतिही एथें । त्रिशुद्धी मी ॥ २७८ ॥
पैं स्वहिता अनुयायिनी । मेधा ते गा मी इये जनीं । धृती मी त्रिभुवनीं । क्षमा ते मी ॥ २७९ ॥
एवं नारीमाझारीं । या सातही शक्ति मी अवधारीं । ऐसैं संसारगजकेसरी । म्हणता जाहला ॥ २८० ॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।
मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

वेदराशीचिया सामा- । आंत बृहत्साम जें प्रियोत्तमा । तें मी म्हणे रमा- । प्राणेश्वरु ॥ २८१ ॥
गायत्रीछंद जें म्हणिजे । तें सकळां छंदांमाजीं माझें । स्वरूप हें जाणिजे । निभ्रांत तुवां ॥ २८२ ॥
मासांआंत मार्गशीरु । तो मी म्हणे शारङ्गधरु । ऋतूमाजीं कुसुमाकरु । वसंतु तो मी ॥ २८३ ॥

द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।
जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥
वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

छळितयां विंदाणा- । माजीं जूं तें मी विचक्षणा । म्हणौनि चोहटां चोरी परी कवणा । निवारूं न ये ॥ २८४ ॥
अगा अशेषांही तेजसां- । आंत तेज तें मी भरंवसा । विजयो मी कार्योद्दिशां । सकळांमाजीं ॥ २८५ ॥
जेणें चोखाळत दिसे न्याय । तो व्यवसायांत व्यवसाय । माझें स्वरूप हें राय । सुरांचा म्हणे ॥ २८६ ॥
सत्त्वाथिलियांआंतु । सत्त्व मी म्हणे अनंतु । यादवांमाजीं श्रीमंतु । तोचि तो मी ॥ २८७ ॥
जो देवकी-वासुदेवास्तव जाहला । कुमारीसाठीं गोकुळीं गेला । तो मी प्राणासकट पियाला । पूतनेतें ॥ २८८ ॥
नुघडतां बाळपणाची फुली । जेणें मियां अदानवीं सृष्टि केली । करी गिरि धरुनि उमाणिली । महेंद्रमहिमा ॥ २८९ ॥
कालिंदीचे हृदयशल्य फेडिलें । जेणें मियां जळत गोकुळ राखिलें । वासरुवांसाठीं लाविलें । विरंचीस पिसें ॥ २९० ॥
प्रथमदशेचिये पहांटे- । माजीं कंसा ऐशीं अचाटें । महाभेडीं अवचटें । लीळाचि नासिलीं ॥ २९१ ॥
हें काय कितीएक सांगावें । तुवांही देखिलें ऐकिलें असे आघवें । तरि यादवांमाजीं जाणावें । हेंचि स्वरूप माझें ॥ २९२ ॥
आणि सोमवंशीं तुम्हां पांडवां- । माजीं अर्जुन तो मी जाणावा । म्हणौनि एकमेकांचिया प्रेमभावा ।
विघडु न पडे ॥ २९३ ॥
संन्यासी तुवां होऊनि जनीं । चोरुनि नेली माझी भगिनी । तन्ही विकल्पु नुपजे मनीं । मी तूं दोन्ही स्वरूप एक ॥ २९४ ॥
मुनीआंत व्यासदेवो । तो मी म्हणे यादवरावो । कवीश्वरांमाजीं धैर्यां ठावो । उशनाचार्य तो मी ॥ २९५ ॥

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥

अगा दमितयांमाझारीं । अनिवार दंडु तो मी अवधारी । जो मुंगियेलागोनि ब्रह्मावेरीं । नियमित पावे ॥ २९६ ॥
पै सारासार निर्धारितयां । धर्मज्ञानाचा पक्षु धरितयां । सकळ शास्त्रांमाजीं ययां । नीतिशास्त्र तें मी ॥ २९७ ॥
आघवियाचि गूढां- । माजीं मौन तें मी सुहाडा । म्हणौनि न बोलतयां पुढां । स्त्रष्टाही नेण होय ॥ २९८ ॥
अगा ज्ञानियांचिया ठायीं । ज्ञान तें मी पाहीं । आतां असो हें ययां कांहीं । पार न देखों ॥ २९९ ॥

यच्चाऽपि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

न तदसेति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ३९ ॥

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥

पैं पर्जन्याचिया धारां । वरी लेख करवेल धनुर्धरा । कां पृथ्वीचिया तृणांकुरां । होईल ठी ॥ ३०० ॥
पैं महोदधीचिया तरंगां । व्यवस्था धरूं नये जेवीं गा । तेवीं माझिया विशेषलिंगां । नाहीं मित्ती ॥ ३०१ ॥
ऐशियाही सातपांच प्रधाना । विभूती सांगितलिया तुज अर्जुना । तो हा उद्देशु जो गा मना । आहाच गमला ॥ ३०२ ॥
येरां विभूतिविस्तारांसि कांहीं । एथ सर्वथा लेख नाहीं । म्हणौनि परिससीं तूं काई । आम्हीं सांगों किती ॥ ३०३ ॥
यालागीं एकिहेळां तुज । दाऊं आतां वर्म निज । तरी सर्व भूतांकुरें बीज । विरूढत असे तें मी ॥ ३०४ ॥
म्हणौनि सानें थोर न म्हणावें । उंच नीच भाव सांडावे । एक मीचि ऐसें मानावें । वस्तुजातातें ॥ ३०५ ॥
तरी यावरी साधारण । आईक पां आणिकही खूण । तरी अर्जुना तें तूं जाण । विभूति माझी ॥ ३०६ ॥

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।
तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशसंभवम् ॥ ४१ ॥

जेथ जेथ संपत्ति आणि दया । दोन्ही वसती आलिया ठाया । ते ते जाण धनंजया । विभूति माझी ॥ ३०७ ॥

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।
विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भावद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १०अ ॥

अथवा एकलें एक बिंब गगनीं । प्रभा फांके त्रिभुवनीं । तेवीं एकाकियाची सकळ जनीं । आज्ञा पाळिजे ॥ ३०८ ॥
तयातें एकलें झणीं म्हण । तो निर्धन या भाषा नेण । काय कामधेनूसवें सर्वस्व हन । चालत असे ? ॥ ३०९ ॥
तियेतें जें जेधवां जो मागे । तें ते एकसरेंचि प्रसवों लागे । तेवीं विश्वविभव तया आंगें । होऊनि असती ॥ ३१० ॥
तयातें वोळखावया हेचि संज्ञा । जे जगें नमस्कारिजे आज्ञा । ऐसें आधि तें जाण प्राज्ञा । अवतार माझे ॥ ३११ ॥
आणि सामान्य विशेष । हें जाणणें एथ महादोष । कां जे मीचि एक अशेष । विश्व हें म्हणौनि ॥ ३१२ ॥
तरी आतां साधारण आणि चांगु । ऐसा कैसेनि पां कल्पावा विभागु । वायां आपुलिये मती वंगु । भेदाचा लावावा ॥ ३१३ ॥
एन्हवीं तूप कासया घुसळावें । अमृत कां रांधूनि अर्धें करावें । हां गा वायूसि काय पां डावें । उजवें आंग आहे ? ॥ ३१४ ॥
पैं सूर्यबिंबासि पोट पाठीं । पाहतां नासेल आपुली दिठी । तेवीं माझ्या स्वरूपीं गोठी । सामान्यविशेषाची नाहीं ॥ ३१५ ॥
आणि सिनाना इहीं विभूतीं । मज अपारातें मविसील किती । म्हणौनि किंबहुना सुभद्रापती । असो हें जाणणें ॥ ३१६ ॥
आतां पैं माझेनि एकें अंशें । हें जग व्यापिलें असे । यालागीं भेदू सांडूनि सरिसें । साम्यें भज ॥ ३१७ ॥
ऐसें विबुधवनवसतें । तेणें विरक्तांचेनि एकातें । बोलिलें जेथ श्रीमतें । श्रीकृष्णदेवें ॥ ३१८ ॥

तेथ अर्जुन म्हणे स्वामी । येतुलें हें राभस्य बोलिलें तुम्हीं । जे भेदु एक आणि आम्ही । सांडावा एकी ॥ ३१९ ॥
 हां हो सूर्य म्हणे काय जगातें । अंधारें दवडा कां परौतें । तेवीं धसाळ म्हणों देवा तूंतें । तरी अधिक हा बोलु ॥ ३२० ॥
 तुझें नामचि एक कोणही वेळे । जयांचिये मुखासि कां कानां मिळे । तयांचिया हृदयातें सांडूनि पळे । भेदु जी साच ॥ ३२१ ॥
 तो तूं परब्रह्मचि असकें । मज दैवें दिधलासि हस्तोदकें । तरी आतां भेदु कायसा कें । देखावा कवणें ? ॥ ३२२ ॥
 जी चंद्रबिंबाचा गाभारां । रिगालियावरीही उबारा । परी राणेपणें शारङ्गधरा । बोला हें तुम्हीं ॥ ३२३ ॥
 तेथ सावियाचि परितोषोनि देवें । अर्जुनातें आलिंगिलें जीवें । मग म्हणे तुवां न कोपावें । आमुचिया बोला ॥ ३२४ ॥
 आम्हीं तुज भेदाचिया वाहाणीं । सांगितली जे विभूतींची कहाणी । ते अभेदें काय अंतःकरणीं । मानिली की न मनें ॥ ३२५ ॥
 हेंचि पाहावयालागीं । नावेक बोलिलों बाहेरिसवडिया भंगीं । तंव विभूती तुज चांगी । आलिया बोधा ॥ ३२६ ॥
 तेथ अर्जुन म्हणे देवें । हें आपुलें आपण जाणावें । परी देखतसें विश्व आघवें । तुवां भरलें ॥ ३२७ ॥
 पै राया तो पंडुसुतु । ऐसिये प्रतीतीसि जाहला वरितु । या संजयाचिया बोला निवांतु । धृतराष्ट्र राहे ॥ ३२८ ॥
 कीं संजयो दुखवलेनि अंतःकरणें । म्हणतसे नवल नव्हे दैव दवडणें । हा जीवें धाडसा आहे मी म्हणें ।

तंव आंतुही आंधळा ॥ ३२९ ॥

परी असो हें तो अर्जुनु । स्वहिताचा वाढवितसे मानु । कीं याहीवरी तया आनु । धिंवसा उपनला ॥ ३३० ॥
 म्हणे हेचि हृदया आंतुली प्रतीती । बाहेरी अवतरो कां डोळ्यांप्रती । इये आर्तीचिया पाउली मती । उठती जाहली ॥ ३३१ ॥
 मियां इहींच दोहीं डोळां । झोंबावें विश्वरूपा सकळा । एवढी हांव तो देवा आगळा । म्हणौनि करी ॥ ३३२ ॥
 आजि तो कल्पतरूची शाखा । म्हणौनि वांझोळें न लगती देखा । जें जें येईल तयाचि मुखा ।

तें तें साचचि करितसे येरु ॥ ३३३ ॥

जो प्रन्हादाचिया बोला । विषाहीसकट आपणचि जाहला । तो सद्गुरु असे जोडला । किरीटीसी ॥ ३३४ ॥
 म्हणौनि विश्वरूप पुसावयालागीं । पार्थ रिगता होईल कवणें भंगी । तें सांगेन पुढिलिये प्रसंगीं ।

ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचा ॥ ३३५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां दशमोऽध्यायः ॥

Encoded and proofread by
 Chhaya Deo, Sharad Deo, and Vishwas Bhide.
 Assisted by
 Sunder Hattangadi, Joshi, and Shree Devi Kumar.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

Last updated November 23, 2008